

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA OLIY TA'LIMNI MOLIVAVIY TAMINLASH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

B.K.Tuxliyev

TMC instituti "Moliya va buxgalteriya hisobi"
kafedrası mudiri, i.f.d. professor

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14853064>

Oliy ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish, mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning ustuvor vazifalaridan kelib chiqqan holda, kadrlar tayyorlash mazmunini tubdan qayta ko'rish, xalqaro standartlar darajasiga mos oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash uchun zarur sharoitlar yaratilishini ta'minlash maqsadida Oliy ta'lim tizimini kelgusida yanada takomillashtirish va kompleks rivojlantirish bo'yicha eng muhim vazifalar berilab berilgan¹.

O'zbekiston Respublikasida oliy ta'limni tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi qabul qilindi. Konsepsiya doirasida:

O'zbekiston Respublikasida oliy ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlariga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, oliy ta'limni modernizatsiya qilish, ilg'or ta'lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish, shuningdek,

2030-yilgacha oliy ta'lim sohasida davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish, hududlarda davlat va nodavlat oliy ta'lim muassasalari faoliyatini tashkil etish asosida oliy ta'lim bilan qamrov darajasini 50 foizdan oshirish, sohada sog'lom raqobat muhitini yaratish kabi masalalar belgilab berilgan.²

Bu kabi masalalar samaradorligi moliyaviy ta'minot tizimini takomillashtirishni talab etadi. Shu urinda quyidagi tahlilga murojaat qilamiz.

Oliy ta'lim tizimini moliyaviy ta'minlashning samaradorligini baholashda statistik tahlil va turli xil vizual vositalardan, jumladan, jadvallar va grafiklardan foydalanish muhimdir. Ushbu tahlilda Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti (TDIU) va Webster Xususiy Universiteti (WXU) o'rtasidagi moliyaviy ta'minlash tizimlarini solishtirib, ularning moliyaviy manbalari va foydalanish samaradorligini o'rganamiz.

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti (TDIU) va Webster Xususiy Universiteti (WXU) moliyaviy ta'minlashning asosiy manbalari:

1. Davlat byudjeti — Davlat tomonidan universitetlarga ajratilgan mablag'lar.
2. Xususiy sarmoyalar — Xususiy sektor yoki xususiy investorlar tomonidan ajratilgan mablag'lar.
3. Talaba to'lovlari — Talabalardan olingan o'qish pullari.
4. Grantlar va stipendiyalar — Mahalliy va xalqaro tashkilotlar tomonidan taqdim etilgan grantlar.

¹ <https://lex.uz/acts/-3171590>

² <https://lex.uz/ru/docs/-4545884>

1-Jadval. 2024 yilda Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti va Webster xususiy universitetining moliyaviy manbalari³

T/r	Manba	Toshkent Davlat iqtisodiyot universiteti (TDIU)	Webster xususiy universiteti (WXU)
1.	Davlat byudjeti	40%	0%
2.	Xususiy sarmoyalar	10%	30%
3.	Talaba to'lovlari	30%	50%
4.	Grantlar va stipendiyalar	20%	20%

1-jadvalda TDIU universitetida davlat byudjeti asosiy manba hisoblanadi, ammo talaba to'lovlari va grantlar ham muhim o'rin tutadi. WXU universitetida talaba to'lovlari va xususiy sarmoyalar moliyaviy ta'minlashning asosiy manbalaridir.

2-Jadval. 2024-yil davomida oliy ta'lim tizimining moliyaviy ta'minlanishining o'zgarishi⁴

T/r	Manba	TDIU		WXU	
		2023	2024	2023	(2024)
1.	Davlat byudjeti	35%	40%	0%	0%
2.	Xususiy sarmoyalar	5%	10%	20%	30%
3.	Talaba to'lovlari	35%	30%	40%	50%
4.	Grantlar va stipendiyalar	25%	20%	40%	20%

2-jadvalda ikki universitetning 2023-2024 yillarda moliyaviy manbalaridagi o'zgarishlar tahlil qilganimizda TDIU uchun asosiy moliyaviy manba davlat byudjeti bo'lib, 2024 yilda 40% ni tashkil qiladi. Shu bilan birga, talaba to'lovlari va grantlar muhim rol o'ynaydi. 2023 yilga nisbatan davlat byudjeti 5% ga o'sgan, xususiy sarmoyalar esa 5% ga oshgan.

Ushbu ko'rsatkichlar WXU uchun asosiy moliyaviy manba talaba to'lovlari, ular 2024 yilga kelib 50% ni tashkil qiladi. Xususiy sarmoyalar ham ahamiyatli bo'lib, ularning ulushi 30% gacha ko'tarilgan. Shuningdek, grantlar va davlat byudjeti bu universitetda minimal darajada.

Bu statistik tahlilni amalga oshirish orqali, har ikki universitetning moliyaviy ta'minlanish tizimi o'rtasidagi farqlarni ko'rish mumkin. TDIU davlat moliyasiga asoslangan bo'lsa, WXU ko'proq xususiy sektor va talaba to'lovlariga tayanadi. Bu turli moliyaviy yondashuvlar universitetlarning ta'lim sifatini va innovatsion faoliyatini qanday ta'sir qilishini belgilaydi.

XULOSA

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti va Webster xususiy universiteti misolida olib borilgan statistik tahlil va moliyaviy manbalar taqsimoti quyidagi asosiy xulosalarga olib keladi:

³ Statistik ma'lumotlar asosida muallif ishlanmasi

⁴ Statistik ma'lumotlar asosida muallif ishlanmasi

1. Davlat va xususiy moliyaviy manbalar o'rtasidagi farq:

TDIU uchun davlat byudjeti oliy ta'lim tizimining asosiy moliyaviy manbai bo'lib, 2024 yilga kelib 40% ni tashkil qiladi. Bu, universitetning davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishining yuqori darajada ekanligini ko'rsatadi. Biroq, WXU uchun talaba to'lovlari va xususiy sarmoyalar boshqarilayotgan resurslar sifatida ustunlik qilmoqda, bu esa universitetning xususiy sektor bilan aloqalarini kuchaytirganini anglatadi.

2. O'zgarishlar va rivojlanish trendlari:

2023 yilga nisbatan TDIU universitetida davlat byudjeti 5% ga oshgan, bu esa davlatning oliy ta'limni moliyalashga bo'lgan qiziqishining ortganligini ko'rsatadi. WXU da esa talaba to'lovlari va xususiy sarmoyalar ulushi oshgan, davlat byudjeti esa minimal darajada qolgan. Bu o'zgarishlar WXU ning xususiy sektor va o'z resurslari orqali moliyaviy mustaqillikka intilishining ko'rsatkichidir.

3. Moliyaviy ta'minlashda ijtimoiy jihatlar:

TDIU ko'proq davlat tomonidan moliyalashtirilgan bo'lsa-da, talabalarga taqdim etiladigan grantlar va stipendiyalar orqali ijtimoiy yordam taqdim etiladi. WXU esa ko'proq talaba to'lovlari va xususiy sarmoyalar bilan ta'minlangan, bu esa uning ta'lim narxining yuqoriligini ko'rsatadi.

TAKLIFLAR

1. Oliy ta'limni moliyalashning diversifikatsiyasi: TDIU va WXU kabi universitetlar uchun moliyaviy resurslarning diversifikatsiyasi zarur. TDIU uchun davlat byudjeti ustun bo'lsa-da, universitetga qo'shimcha xususiy sarmoyalarni jalb qilish, xalqaro grantlar va hamkorliklarni rivojlantirish orqali moliyaviy barqarorlikni oshirish kerak. WXU esa, o'zining xususiy moliyaviy resurslariga tayanayotgan bo'lsa, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashni kuchaytirish va grantlarga bo'lgan qiziqishni oshirishga e'tibor qaratishi zarur.

2. Grantlar va stipendiyalarni kengaytirish: Har ikki universitetda ham grantlar va stipendiyalar orqali moliyaviy yordam tizimini kengaytirish talab etiladi. TDIUda grantlar ulushini ko'paytirish, talabalarga ijtimoiy va ilmiy yo'nalishlarda qo'llab-quvvatlash taqdim etishda samarali bo'ladi. WXU uchun esa, grantlar va stipendiyalarni ko'proq xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda tashkil etish tavsiya etiladi.

3. Xususiy sektor bilan hamkorlikni mustahkamlash:

WXU, xususiy sektor bilan aloqalarini mustahkamlashda davom etishi kerak. Shu bilan birga, TDIU ham xususiy sektor bilan ilmiy-texnologik tadqiqotlar va innovatsiyalar sohasida hamkorlikni rivojlantirib, yangi sarmoya manbalarini jalb qilishga harakat qilishi lozim.

4. Moliyaviy ta'minlashning innovatsion modellari: Har ikki universitetda ham innovatsion moliyaviy modellardan foydalanish kerak. Masalan, crowdfunding (ommaviy moliyalashtirish) yoki oliy ta'lim muassasalarining moliyaviy boshqaruvini optimallashtirishga qaratilgan raqamli platformalar orqali yangi moliyaviy imkoniyatlar yaratish muhimdir. Bu modellardan foydalanish, universitetlarning moliyaviy mustaqilligini va ta'lim sifatini yaxshilashga yordam beradi.

5. Tadqiqotlar va ilmiy faoliyatni moliyalashtirish: Oliy ta'lim muassasalarining ilmiy faoliyatlarini moliyalashda davlat va xususiy sektorning hamkorligi zarur. Bu, ilmiy tadqiqotlar va innovatsiyalarni moliyalash uchun qo'shimcha resurslarni jalb qilishga imkon yaratadi.

Xususan, TDIU va WXU uchun ilmiy tadqiqotlar va innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlovchi maxsus grantlar va sarmoyalar yaratish kerak.

Umuman olganda, oliy ta'lim tizimining moliyaviy ta'minlanishini yanada samarali qilish uchun turli xil manbalarni jalb etish va universitetlar o'rtasida yaxshilangan hamkorlik zarur. Bu orqali ta'lim sifatini oshirish, ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish va jamiyat uchun foydali kadrlar tayyorlash imkoniyatlari yaratilib, oliy ta'lim tizimi yanada barqaror va innovatsion bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 20-apreldagi "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlar tugrisida" PQ-2909-son Qarori, <https://lex.uz/acts/-3171590>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son Farmoni <https://lex.uz/ru/docs/-4545884/>
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 24 dekabrdagi "Davlat oliy ta'lim muassasalariga moliyaviy mustaqillik berish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-61-son qarori // <https://lex.uz/docs/5793251>.
4. Karimov N.G. Oliy ta'limning innovatsion rivojlanishini moliyalashtirishning konseptual yondoshuvlari. //Экономика и инновационные технологии, 2021y, № 5, 232–
5. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi ma'lumotlari
6. <https://topics.ru>-Глобальный индекс инноваций стран в 2013 — 2022 годах
7. Karlibaeva G.X. Ta'lim muassasalarini byudjetdan moliyalashtirish mablag'larining tarkibi va manbalari, Iqtisodiyot va ta'lim, 2023 yil. 1-son (08.00.00; №11).